

PIOTR ORECKI

Joseph E. LeDoux, Cztery rodzaje istnienia. Nowa koncepcja człowieka, tłum. Anna Binder, Copernicus Center Press, Kraków 2024, ss. 356

Streszczenie. Książka Josepha E. LeDoux *Cztery rodzaje istnienia. Nowa koncepcja człowieka* jest próbą redefinicji natury ludzkiej. Autor za pomocą stworzonego przez siebie modelu „mozaiki bycia”, poszukuje odpowiedzi na pytanie: „jacy jesteśmy?”. Stara się na nowo opisać ludzką egzystencję, opierając ją na czterech sferach istnienia: biologicznej, neurobiologicznej, poznawczej i świadomościowej, w kontekście których próbuje wytłumaczyć zagadnienie świadomości. *Cztery rodzaje istnienia* jest książką przystępną, dobrze napisaną i bogatą w treści naukowe, która stanowi ciekawą i godną uwagi refleksję nad umysłem, jego ewolucyjnymi korzeniami, a także granicami podejścia redukcjonistycznego, stosowanego w filozofii umysłu.

Słowa kluczowe: Joseph LeDoux; neurobiologia; świadomość; ewolucja; redukcjonizm

Joseph E. LeDoux jest amerykańskim neurobiologiem, badającym tzw. obwody przetrwania i ich związek z emocjami (zwłaszcza lękiem i strachem), a także procesy związane z ewolucją świadomości. Jest profesorem nauk przyrodniczych na Uniwersytecie Nowojorskim. Polskiemu czytelnikowi znany jest z książek: *Mózg emocjonalny. Tajemnicze podstawy życia emocjonalnego* (2010), *Lęk. Neuronauka na tropie źródeł lęku i strachu* (2017), oraz *Historia naszej świadomości. Jak po czterech miliardach lat ewolucji powstał świadomy mózg* (2023). Najnowsza publikacja w jego twórczości, która ukazała się również na rynku polskim, nosi tytuł *Cztery rodzaje istnienia. Nowa koncepcja człowieka* (wersja angielska: *The Four Realms of Existence: A New Theory of Being Human*, 2023) i przedstawia prowokującą a zarazem przystępną wizję umysłu¹.

---

1 Aby ułatwić lekturę, w dalszej części niniejszej recenzji określenia „rodzaje” i „sfery” będą używane zamiennie (w modelu LeDoux cztery „rodzaje istnienia” odpowiadają czterem „sferom”).

W pierwszym rozdziale książki LeDoux postuluje usunięcie z dyskursu naukowego pojęć takich, jak „ja”, „jaźń” i „osobowość”, gdyż, według niego, nie stanowią one odpowiedniego fundamentu dla odkryć empirycznych (s. 22). Argumentację opiera na analizie historycznych koncepcji „ja” i „jaźni”, wskazując zarówno na różnorodność teorii „ja”, jak i na zróżnicowanie sposobów jego badania i opisywania (s. 30). Dochodzi do wniosku, że naukowcy, zajmujący się tym zagadnieniem, nie badają „ja” jako realnego bytu, lecz badają jego różne koncepcje, a część badaczy w ogóle omija ten problem, koncentrując się na poszczególnych aspektach „ja”, zamiast na nim samym (s. 31). Konstrukty „ja” jest rozpatrywany przez LeDoux w kategoriach słabej i silnej emergencji. Słaba emergencja opiera się na tezie, iż właściwości złożonych układów, wyłaniające się z oddziaływań prostszych elementów, pozostają od nich zależne i nie stanowią niezależnego źródła działania ani odrębnej sprawczości. W opozycji do niej znajduje się silna emergencja, której zwolennicy twierdzą, że stany emergentne (do których należą np. „ja” i osobowość) posiadają autonomię sprawczą, to znaczy są niezależnym źródłem działania i skutków przyczynowych. Zdaniem LeDoux „stany emergentne” są jedynie opisami złożonych interakcji między czterema sferami istnienia (biologiczną, neurobiologiczną, poznawczą i świadomościową), a nie odrębnymi bytami, posiadającymi własną moc sprawczą. Dlatego też sprawczość pojmowana jest przez LeDoux jako rezultat działania słabej emergencji i jest niczym więcej, jak opisową narracją, odnoszącą się do procesów, zachodzących pomiędzy czterema sferami istnienia.

LeDoux zauważa, iż podobne trudności metodologiczne dotyczą również kategorii „osobowości”. Analizując różne teorie filozoficzne i psychologiczne związane z tym zagadnieniem, dochodzi do wniosku, iż konstrukty „osobowości” istnieją głównie w umysłach teoretyków. Wskazuje również na problemy terminologiczne, dotyczące badań nad zagadnieniem „osobowości”, które wynikają z „pośpiesznego, nieprecyzyjnego i leniwego użytkowania języka”, mylenia korelacji

z przyczynowością oraz reifikacji pojęć psychologicznych, takich jak inteligencja (s. 46). W odpowiedzi na te wyzwania LeDoux proponuje radykalne rozwiązanie: zaprzestanie używania w nauce pojęć „ja” i „osobowość”, traktując je jako abstrakcyjne opisy jednostki, a nie jako odrębne i posiadające sprawczość byty (s. 34). Zamiast nich postuluje nowe podejście do tych zagadnień, czyli model oparty na „czterech fundamentalnych, wzajemnie powiązanych sferach istnienia” (s. 23), posiadających wspólny biologiczny fundament i razem tworzących „mozaikę bycia” (s. 23). To właśnie „mozaika bycia” obejmuje aspekty, tradycyjnie przypisywane „ja” i „osobowości”.

Pierwsza sfera modelu LeDoux – biologiczna – obejmuje wszystkie formy życia na Ziemi, od drobnoustrojów po rośliny i zwierzęta (s. 65). Istnienie biologiczne stanowi podstawę dla pozostałych sfer: neurobiologicznej, poznawczej i świadomościowej. Obejmuje ono również fundamentalne procesy życiowe, takie jak metabolizm i gatunkowa replikacja (s. 71). Sfera biologiczna charakteryzuje się ciągłymi przemianami, wynikającymi z fizjologicznego wzrostu i procesów naprawczych, regulowanych przez geny, których aktywność modulują czynniki środowiskowe. Ekspresja genów nadaje ciału unikatowość w ramach gatunku (s. 77), a tożsamość organizmu pozostaje stała, mimo zmian, wynikających z ekspresji genów, lecz nie ogranicza się wyłącznie do biologii (s. 88). W tej sferze aktywny jest mechanizm homeostazy organizmu, który dostosowuje go do warunków zewnętrznych zarówno w sytuacjach kryzysowych, jak i w codziennym funkcjonowaniu, zapewniając odpowiednie środowisko chemiczne dla metabolizmu (s. 71-73). Opisując koncepcję sfery biologicznej, LeDoux odwołuje się do prac Alfreda Romera, który wyróżnia sferę trzewną i somatyczną (s. 91-94). Funkcje trzewne i somatyczne – jak twierdzi LeDoux – stanowią fundament, na którym ewolucja zbudowała pozostałe trzy sfery istnienia – neurobiologiczną, poznawczą i świadomościową (s. 94).

Drugą sferą modelu LeDoux jest sfera neurobiologiczna. Układ nerwowy, kierując interakcjami behawioralnymi ze środowiskiem,

umożliwia organizmom ocenę świata zewnętrznego i reagowanie na wyzwania w nowych niszach ekologicznych (s. 97). Odpowiada on za odbiór bodźców z otoczenia i z wnętrza organizmu, a także wspiera asocjacyjny typ uczenia się, które na drodze ewolucji stopniowo przeobraziło się w myślenie, wiedzę i doświadczenie (s. 98). LeDoux podkreśla, że układ nerwowy odróżnia organizm neurobiologiczny od czysto biologicznego. Mózg – według jego koncepcji – funkcjonuje jako „behawioralna magistrała” (s. 141-157), która przetwarza informacje z układów sensorycznych na ruchowe, co w konsekwencji umożliwia organizmowi działanie w świecie. Według LeDoux kluczowe dla układów sensorycznych połączenia synaptyczne są kształtowane poprzez doświadczenie, natomiast brak stymulacji, wynikającej z braku przeżycia danego doświadczenia w krytycznym okresie rozwojowym, może ten proces zaburzyć. Z tego podejścia wynika pojmowanie przez LeDoux kwestii zachowań nawykowych, które choć często uznawane za psychologiczne, zostały przez niego sklasyfikowane jako neurobiologiczne – niezależne od procesów poznawczych i świadomości (s. 156-157). Również podstawowe dla przetrwania zachowania: odruchy, specyficzne dla gatunku wzorce czynnościowe, wynikają z procesów, wywołujących ruch organizmu, niezależnych od celów psychologicznych, dlatego, podobnie jak nawyki, są przynależne sferze neurobiologicznej (s. 147-156).

Trzecia sfera modelu LeDoux to sfera poznawcza. Jest ona rozumiana jako zdolność tworzenia umysłowych modeli świata poprzez wykorzystanie wewnętrznych reprezentacji, dostarczonych ze środowiska informacji. Poznanie, według autora, to „proces zdobywania wiedzy i zrozumienia poprzez myślenie, doświadczenie i zmysły” (s. 172). Kluczową rolę w poznaniu odgrywa pamięć robocza, która umożliwia „tymczasowe przechowywanie i przetwarzanie informacji, niezbędnych do realizacji złożonych zadań, takich jak rozumienie języka, uczenie się i rozumowanie” (s. 176). Opisuując sferę poznawczą, autor odwołuje się do współczesnych teorii poznawczych Daniela Kahnemana, który wyróżnia dwa typy poznania. Pierwsze z nich

oparte jest na wolnych, świadomych i energochłonnych procesach myślowych (system II), zaś drugie – na szybkiej, automatycznej i nieświadomej intuicji (system I) (Kahneman, 2011). System I działa automatycznie, opierając się na wrodzonych zdolnościach wspólnych dla ssaków, obejmuje intuicję i ma charakter neurobiologiczny. System II angażuje się w zadania, wymagające intensywnego wysiłku umysłowego, związane z kontrolą, podejmowaniem decyzji i świadomymi procesami (s. 182). Ma on charakter poznawczy. LeDoux, w przeciwieństwie do Kahnemana, podkreśla, że intuicja – mimo nieświadomego charakteru – ma wyraźnie poznawcze cechy. Dlatego zalicza ją wraz z innymi procesami do Systemu II. Spostrzeżenie, iż intuicja jest przynależna sferze poznawczej, skłoniło LeDoux do zaproponowania trójdzielnego modelu, obejmującego: niepoznawczą i nieświadomą kontrolę zachowania (sfera neurobiologiczna), poznawczą, ale nieświadomą kontrolę (sfera poznawcza) oraz poznawczą i świadomą kontrolę (sfera świadomościowa) (s. 182). Samo poznanie – według LeDoux – wykracza poza uczenie się metodą prób i błędów, tworząc działające w świadomości (choć zawierają nieświadome aspekty) modele umysłowe, oparte na schematach i pamięci długotrwałej (s. 191). Wyróżnia on dwa typy uczenia się: bez modelu, oparte na danych z przeszłości, oraz z modelem, tworzące predykcje na podstawie założeń o przyszłości (s. 191). Ludzkie poznanie, według LeDoux, jest efektem specyficznej ścieżki ewolucyjnej, jednak porównanie zdolności poznawczych ssaków i innych zwierząt jest problematyczne, gdyż rozwijały się one niezależnie, a zwierzęta spoza rodziny ssaków wykazują ograniczenia energetyczne w funkcjonowaniu mózgu (s. 206). Modele umysłowe różnią się więc między naczelnymi (w tym ludźmi), a nienaczelnymi. LeDoux wskazuje, że modelowanie umysłowe powstało dzięki adaptacjom, wspomagającym zdobywanie pokarmu (s. 206). U terapsydów dotyczyło ono orientacji w terenie, oszczędzając energię podczas poszukiwania pożywienia (s. 206). Natomiast u naczelnych (w tym małp) dotyczy zapamiętywania złożonych obszarów i punktów orientacyjnych,

związanych z zagrożeniem lub korzyścią (s. 207). Człękoksztaltne rozwinęły zdolność poznawczą naczelnych, dodając reprezentacje obiektów w przestrzeni wzrokowej oraz takie innowacje, jak tworzenie pojęć czy wnioskowanie kategoriyczne (s. 208). Ewolucję poznania u człękoksztaltnych wspierała presja selekcyjna, związana z pozyskiwaniem pożywienia, interakcje społeczno- kulturowe oraz międzypokoleniowe przekazywanie wiedzy (s. 210). Choć inne naczelné również posiadają modele umysłowe, wspierające interakcje społeczne, ludzie rozwinęli unikalne kompetencje dzięki językowi, myśleniu symbolicznemu, rozumowaniu hierarchicznemu, rekurencji, teorii umysłu oraz zdolnościom do tworzenia kultury, sztuki, nauki i religii (s. 214). Swoje wnioski o „wyjątkowości” człękoksztaltnych LeDoux opiera na wynikach badań nad połączeniami kory przedczołowej z innymi obszarami mózgu (s. 215–238) oraz na analizach filozofów umysłu, takich jak Peter Godfrey-Smith i Daniel Dennett, którzy badali rolę języka w świadomości, a także Derek Penn, Daniel Povinelli i Keith Holyoak (s. 210–212), którzy twierdzą, że zwierzęta – w odróżnieniu od ludzi – nie posiadają zdolności do „reinterpretacji relacji wyższego rzędu między relacjami percepcyjnymi w sposób systematyczny i produktywny inferencyjnie” (s. 212). Na podstawie ich argumentacji LeDoux stawia tezę, że świadomość zwierząt, jeśli istnieje, jest ograniczona do formy anoetycznej, wynikającej z braku specyficznych dla ludzi połączeń kory przedczołowej, a brak werbalnych świadectw uniemożliwia naukowe potwierdzenie świadomości u innych gatunków, gdyż nie posługują się one językiem w ludzkim sensie (s. 212). Ten argument LeDoux, choć interesujący, może budzić kontrowersje, gdyż badania nad komunikacją zwierząt wskazują na istnienie złożonych form ekspresji, wymagającej dalszej analizy i badań prowadzonych w kontekście zagadnienia świadomości.

Opisując czwartą sferę istnienia, LeDoux odrzuca postrzeganie świadomości jako nierozwiązywalnej tajemnicy i przedstawia świadomość jako zagadkę możliwą do rozwiązania. Od początku podkreśla, że świadomość, zdefiniowana jako fenomenalne przeżycie

(*qualia*), nadające stanom świadomym unikalne treści, jest integralną częścią fizycznego i biologicznego wyposażenia człowieka i należy wyjaśniać ją w kategoriach fizycznych, co umożliwia jej demistyfikację i zrozumienie jako zjawiska biologicznego (s. 255). Za główne warunki stanu świadomości LeDoux uznaje: raportowalność, dostęp do treści, metapoznanie i funkcje pamięci. Kryteria rozpoznania świadomości mają tu charakter czysto funkcjonalny. Na podstawie ich funkcji LeDoux definiuje „istotę” świadomości, a następnie wnioskuje, iż fenomenalność jest skutkiem realizacji tych funkcji. Wyróżnia dwa aspekty świadomości: stan organizmu, obejmujący bycie żywym, przytomnym i responsywnym na bodźce, oraz stan umysłu, czyli zdolność do doświadczania świata i własnej relacji z nim (s. 257). Koncentruje się on na drugim aspekcie świadomości, dla którego wynajduje trzy modele, zaproponowane przez naukę: teorię pierwszego rzędu, teorię wyższego rzędu (*higher-order theory* – HOT) oraz teorię globalnej przestrzeni roboczej. W swojej pracy wyraźnie wspiera teorię wyższego rzędu (HOT), wskazując, że samo przetwarzanie sensoryczne, choć konieczne, nie wystarcza do wyjaśnienia świadomości wzrokowej, a tym samym świadomości jako takiej (s. 259). Na podstawie modelu HOT LeDoux proponuje własny, wielostanowy, hierarchiczny model świadomości wyższego rzędu, który kładzie szczególny nacisk na rolę pamięci w nadawaniu znaczenia świadomym doświadczeniom (s. 270). Dla LeDoux pamięć jest fundamentem świadomości, a jej rodzaje określają charakter przeżyć. Opierając się na koncepcjach Endela Tulvinga, wyróżnia trzy typy świadomości: noetyczną – związaną z pamięcią semantyczną (fakty i pojęcia); auto-noetyczną – opartą na pamięci epizodycznej i osobistych doświadczeniach; oraz anoetyczną – zwaną „niewiedzącą”, związaną z pamięcią proceduralną i wrażeniami „znajomości” czy „płynności” działania (s. 289). W ramach modelu HOT auto-noetyczność wynika z reprezentacji wyższego rzędu, które dodają informacje o „ja”, wzmacniając poczucie tożsamości. Anoetyczność zaś wpływa na uwagę i poczucie przynależności stanów,

często pozostając niezauważoną. Świadomość anoetyczna, według LeDoux, choć nieświadoma, paradoksalnie kształtuje świadome doświadczenia. Procesy te, przebiegające nieustannie, wpływają na decyzje, działania i generowane sądy. Treści anoetyczne stają się częścią świadomości dopiero po przetworzeniu przez systemy wyższego rzędu, tworząc subtelne odczucia, wbudowane w narracyjne stany świadome. LeDoux zauważa, że badacze często przeceniają bogactwo świadomego doświadczenia, ignorując procesy anoetyczne, zachodzące na poziomie neurobiologicznym i poznawczym, poza zasięgiem pełnej świadomości (s. 289). W efekcie otrzymujemy model, w którym świadomość wyłania się z mechanizmów dostępu i pamięci, a jej fenomenalność zostaje wyjaśniona w ramach modelu HOT.

Joseph LeDoux w *Czterech rodzajach istnienia* pragnął stworzyć „nową koncepcję człowieka”, która, wedle autora, rozwiązuje wiele problemów związanych z zagadnieniem świadomości. Swoją model opiera na twardych i niezaprzeczalnych dowodach empirycznych, pomijając istotne współczesne nurty filozofii umysłu, w tym koncepcje świadomości ucieleśnionej (s. 42-44), teorię predykcyjnego kodowania czy też badania nad złożonymi dynamicznymi neurosystemami. W swojej pracy skupia się na argumentacji charakterystycznej dla neodarwinowskiego materializmu, co nadaje jego ujęciu wrażenie pewnej filozoficznej dogmatyczności i hermetyczności. Autor nie podejmuje dialogu z przedstawicielami współczesnej fenomenologii, takimi jak Thomas Metzinger (2003) czy Evan Thompson (2007), którzy proponują odmienne spojrzenie na relację mózgu, ciała i świadomości niż model HOT. Również polemika z filozofami umysłu, którzy prezentują odmienne podejście od LeDoux, Davidem Chalmerssem (2010) czy Thomasem Nagelem (1996), jest bardzo uboga. Brak szerokiego kontekstu sprawia, że czytelnik może odnieść wrażenie, iż LeDoux operuje w ramach własnej, zamkniętej perspektywy. Koncepcja „czterech sfer istnienia”, choć oryginalna i intelektualnie prowokująca, budzi istotne wątpliwości filozoficzne, metodologiczne i etyczne, które wymagają głębszego rozpatrzenia. Można do nich

zaliczyć cztery kwestie: 1. odrzucenie „ja” i „osobowości” jako samodzielnych kategorii, 2. problemy natury metodologicznej, wynikające z fizykalizmu redukcjonistycznego, 3. czysto fizykalne ujęcie świadomości z pominięciem jej fenomenalnego wymiaru oraz 4. pogląd na świadomość zwierząt.

Pierwszy problem wynika z odrzucenia pojęć „ja” i „osobowość” jako samodzielnych kategorii bytowych. LeDoux proponuje ich eliminację z dyskursu naukowego, uznając je za konstrukty iluzoryczne, które tylko utrudniają badania empiryczne (s. 31, 45). Według niego, „ja” nie jest autonomicznym podmiotem zdolnym do działania, lecz jedynie abstrakcyjnym opisem jednostki (s. 34), natomiast „osobowość” to „abstrakcja istniejąca w umysłach teoretyków” (s. 45). Stanowisko to nie jest stanowiskiem nowym. Nawiązuje ono do koncepcji Davida Hume’a (2023), Dereka Parfita (2013), Daniela C. Dennetta (2016) czy też Gilberta Ryle’a (1970). Są to stanowiska wyraźnie anty-dualistyczne. Również takie stanowisko wyraża w swojej książce LeDoux, przyjmując założenia fizykalizmu metodologicznego jako głównego paradygmatu badawczego. Zgodnie z tym podejściem świadomość ma być wyjaśniana w kategoriach procesów fizycznych i funkcjonalnych (HOT, dostęp do treści, raportowalność, kontrola wykonawcza, metapoznanie, rola pamięci). W tym sensie model stworzony przez LeDoux „odziera świadomość z jej tajemnicy” i wyznacza testowalne ramy badawcze. Jednak koncepcja ta nie dostarcza zasady mostu, łączącego własności funkcjonalne z fenomenalnością (subiektywnym „jak to jest”), a przez to nie wypełnia luki eksplanacyjnej, wyrastającej na gruncie sporu o dualizm. Odrzucenie przez LeDoux bytów нефизycznych, takich jak „ja” czy „osobowość”, co prawda wzmacnia metodologię, dając badaczom solidne narzędzia, lecz nie rozstrzyga kwestii natury świadomości w sensie metafizycznym, pozostawiając tę kwestię otwartą. W efekcie stanowisko LeDoux wydaje się silne jako antydualistyczny program badawczy (bo pokazuje, jak badać świadomość), lecz słabe jako refutacja dualizmu, gdyż nie obala tezy, że mentalne nie redukuje się do fizycznego.

A zatem nie wyjaśnia, dlaczego realizacje funkcjonalne miałyby generować przeżycia fenomenalne, zamiast jedynie im towarzyszyć. Konsekwencje tego stanowiska wykraczają również poza filozofię, dotykając praktyki klinicznej (psychologicznej i psychiatrycznej). Sprowadzając „ja” i „osobowość” do procesów neurobiologicznych, LeDoux pomija ich kluczową rolę w narracjach tożsamościowych. W psychologii konstrukcja „ja” pełni funkcję organizującą doświadczenie i komunikację pacjenta z terapeutą, także diagnoza zaburzeń osobowości w ICD-11 i DSM-5-TR odwołuje się zarówno do funkcjonalnego ujęcia „ja”, jak i do cech osobowości. Przyjęcie modelu „czterech sfer” jako obowiązującego wymagałoby zatem daleko idącej rewizji narzędzi diagnostycznych (np. Wielkiej Piątki, inwentarzy cech, klasyfikacji DSM/ICD) przy braku alternatyw dostosowanych do koncepcji „mozaiki istnienia”. Wreszcie w sferze etyki odrzucenie konstruktu „ja” osłabia fundamenty odpowiedzialności: ciężar wyjaśnienia czynu przesuwają się z poziomu osobowego ku opisowi mechanizmów neurobiologicznych, co rodzi pytanie o miejsce sprawcy: czy adresatem oceny jest osoba, czy jedynie zespół procesów biochemicznych i neuronalnych?

Drugi problem zdiagnozowany w *Czterech rodzajach istnienia* dotyczy zagadnień natury metodologicznej, głównie sposobu definiowania świadomości. LeDoux, opisując świadomość, nadmiernie akcentuje jej neurobiologiczne podstawy (teoria wyższego rzędu HOT). Twierdzi, iż należy „zaakceptować fakt, że świadomość stanowi część naszego fizycznego i biologicznego wyposażenia” (s. 245), a „twierdzenia empiryczne można wyrazić w jednym i tym samym języku – języku fizyki” (s. 250). Ujęcie prezentowane przez LeDoux, to fizykalizm redukcyjny. Ten typ fizykalizmu, często obecny w darwinizmie, jest krytykowany przez wielu biologów i badaczy umysłu. Na przykład Thomas Nagel (2021) w swojej książce *Umysł i kosmos* argumentuje, że nauki przyrodnicze nie są w stanie dostarczyć należytych wyjaśnień pojawiania się we wszechświecie zjawisk umysłowych oraz subiektywnych punktów widzenia, a ewolucja życia oraz

umysłu wymagać mogą wyjaśnienia, wykraczającego poza fizykę i chemię. Podobny argument podnosi biolog Stuart A. Kauffman (2021) w książce *Świat poza fizyką*. W oparciu o koncepcję „pętli więzów” dowodzi, że redukcja dziedzin biologii do fizyki jest niemożliwa, gdyż „funkcje” w sensie biologicznym nie istnieją w fizyce (s. 27). Stwierdza również, że „nie możemy przewidzieć przestrzeni fazowej dla ewolucji biologicznej” (s. 154), gdyż nieustannie ulega ona zmianie, stąd też warunki początkowe i brzegowe danego zjawiska są niemożliwe do określania. Teoria „czterech sfer istnienia” narażona jest również na metodologiczny błąd *petitio principii*. Przedmiotem badania świadomości dla LeDoux są głównie funkcje poznawcze, takie jak: raportowalność, dostęp do treści, metapoznanie i funkcje pamięci. Kryteria rozpoznania świadomości mają tu charakter czysto funkcjonalny. Model HOT określa świadomość danego stanu, gdy staje się on przedmiotem reprezentacji wyższego rzędu i wskazuje na warunki, w których dany stan jest dostępny dla raportu, kontroli wykonawczej i pamięci narracyjnej. Raport, kontrola wykonawcza, pamięć narracyjna to nic innego, jak funkcje świadomości, za pomocą których LeDoux wyjaśnia fenomenalność przeżycia. Wniosek („fenomenalność wynika z funkcji”) zostaje przemycony przez LeDoux w definicji świadomości („świadomość = funkcje”). Jest to klasyczny błąd *petitio principii*. Podejście LeDoux przedstawia także szersze problemy metodologiczne, które pojawiają się w naukach biologicznych. Przykładem takiego problemu jest niemożność pełnej redukcji genetyki populacyjnej do genetyki molekularnej. Próby tłumaczenia pojęć genetyki populacyjnej na język genetyki molekularnej powodują utratę informacji, osłabienie mocy zarówno wyjaśniającej, jak i przewidywalnej, oraz ograniczenie zastosowania praw molekularnych w szerszym kontekście biologicznym (Newton-Smith, 2000, 19). Niedogodności te również dotyczą fizykalnego redukcjonizmu stosowanego przez LeDoux.

Trzeci problem wynika ze sposobu ujęcia świadomości przez LeDoux, który redukuje subiektywny, fenomenologiczny wymiar

świadości do opisu interakcji neurobiologicznych, zachodzących w „mozaice bycia”. Fenomenologia, reprezentowana przez Edmunda Husserla i Maurice’a Merleau-Ponty’ego, podkreśla, że świadomość to intencjonalne, subiektywne doświadczanie świata, którego nie da się zredukować do reprezentacji neuronalnych. Tymczasem LeDoux, koncentrując się na modelu HOT, ignoruje ten wymiar, uznając go za nienaukowy. Stwierdza, że „niefizyczny pogląd na świadomość jest jak najbardziej w porządku jako stanowisko filozoficzne, ale już nieakceptowalne jako naukowy punkt wyjścia” (s. 247). Z tej perspektywy krytykuje koncepcję przeżyć fenomenalnych (*qualia*) zarówno u Nagela (1996), jak i Chalmersa (2010). Nagel wychodzi z założenia, że subiektywnego charakteru doznań (tego, jak to jest być danym podmiotem) „nie da się analizować w kategoriach żadnych systemów wyjaśniania, odwołujących się do stanów funkcjonalnych czy intencjonalnych” (Nagel, 1996, 130). Ujęcie funkcjonalne, behawioralne i trzecioosobowe, użyte do opisu zjawiska, *per se* eliminuje perspektywę pierwszoosobową, pomijając to, co w świadomości jest najbardziej istotne – subiektywność przeżycia. W tej perspektywie sprowadzenie świadomości do funkcji, jak czyni to LeDoux, nie tylko nie wyjaśnia zagadnienia fenomenalności, ale również wyjaśnienie to uniemożliwia, gdyż kwestia subiektywnego charakteru doznań zostaje w tym ujęciu pominięta przez redukcję. Jak pisze Nagel: „każdy program redukcjonistyczny musi się opierać na analizie tego, co ma zostać zredukowane. Jeśli taka analiza coś pomija, zadanie jest źle postawione” (Nagel, 1996, 131). Według Chalmersa „prawdźwie trudnym problemem świadomości jest problem doświadczenia” (Chalmers, 1995, 201). Gdy „przetwarzamy informacje, istnieje także aspekt subiektywny”, tak że „jest jakieś »jak to jest« bycia świadomym organizmem” (Chalmers, 1995, 201). Choć „doświadczenie powstaje z fizycznej podstawy”, „nie mamy dobrego wyjaśnienia dlaczego i jak tak się dzieje” (Chalmers, 1995, 201). W przeciwieństwie do „łatwych problemów”, które „są bezpośrednio podatne na wyjaśnienia mechanizmami obliczeniowymi lub neuronalnymi”, trudny

problem „opiera się tym metodom” (Chalmers, 1995, 200). W modelu „czterech sfer istnienia” LeDoux koncentruje się na warunkach dostępu – raportowalności, metapoznaniu, kontroli wykonawczej – czyli na tym, co u Chalmersa odpowiada „łatwym problemom” świadomości. Pomija zaś kwestię dla Chalmersa kluczową – „trudny problem”, wedle którego nawet pełny opis funkcji i ich neuronalnej realizacji nie wyjaśnia, dlaczego realizacje te posiadają charakter fenomenalny (Chalmers, 2010). Stąd też projekt Josepha LeDoux jest w stanie precyzyjnie uporządkować i rozpoznać stany świadome czy też wskazać ich korelaty neurofizjologiczne, lecz nie jest on w stanie wyjaśnić subiektywnego charakteru przeżycia. Na gruncie koncepcji „czterech sfer istnienia” most pomiędzy funkcją a fenomenalnością nie został zbudowany.

Czwarty problem dotyczy świadomości zwierząt. LeDoux stawia pytanie: „jak mogłaby wyglądać świadomość u innych zwierząt?”. Szukając odpowiedzi zauważa, iż w wyniku naukowego antropomorfizmu Darwina w badaniach nad świadomością zwierząt pojawiła się bariera metodologiczna. Skutkuje ona tym, że „terminy używane do opisywania naszych stanów umysłowych są powszechnie i często bezkrytycznie wykorzystywane do wyjaśnienia zachowań zwierząt w naukowych kontekstach” (s. 322). Aby pokonać tę barierę, LeDoux proponuje „inżynierię wsteczną”, polegającą na porównywaniu mózgowych mechanizmów świadomości anoetycznej, noetycznej i auto-noetycznej u zwierząt z analogicznymi mechanizmami u ludzi (s. 326, 327-328). Zwierzę, reagując na niebezpieczeństwo lub inne istotne biologicznie bodźce, doświadcza stanów odmiennych od ludzkich, nawet jeśli są to doświadczenia powszechnie uznawane za uniwersalne, takie jak strach czy ból (s. 324). Prowadzi go to do wniosku, iż ze względu na te istotne różnice strukturalne kory przedczołowej świadomość może być zjawiskiem gatunkowo unikalnym, przynależnym jedynie ludziom i ewentualnie niektórym naczelnym. LeDoux broni tych wniosków, argumentując, że skoro procesy neurobiologiczne i poznawcze wystarczają do generowania zachowań

niemal nieodróżnialnych od tych, kierowanych przez świadomość (s. 324), to bez werbalnych raportów i silnych podobieństw neurologicznych niemożliwe jest naukowe potwierdzenie świadomości zwierząt (s. 211-213, 318). Takie stanowisko budzi jednak poważne wątpliwości w świetle współczesnych badań etologicznych. Krytyka LeDoux opiera się bowiem na wąskim, językowym kryterium świadomości, które ignoruje rosnące dowody, dotyczące kompetencji poznawczych i emocjonalnych zwierząt. Frans De Waal (2019) i Peter Godfrey-Smith (2017) wskazują, że gatunki takie, jak naczelne czy głownogi, przejawiają złożone zachowania społeczne, przeżywają emocje oraz są zdolne do rozwiązywania problemów. Przesłanki te sugerują możliwość istnienia świadomości u zwierząt, która wykracza poza anoetyczność. Przykładowo badania De Waala nad empatią u szympanów pokazują, że ich zdolności emocjonalne mogą odpowiadać ludzkim doświadczeniom świadomym, nawet przy braku języka. LeDoux natomiast, opierając swoją teorię na założeniach teorii reprezentacji wyższego rzędu (HOT) oraz specyficznych połączeniach kory przedczołowej, marginalizuje te dowody, co czyni jego stanowisko jednostronnym. Dla ukazania różnic warto porównać definicję świadomości u LeDoux i u De Waala (2019). LeDoux ujmuje świadomość przez pryzmat reprezentacji wyższego rzędu oraz języka, podczas gdy De Waal kładzie nacisk na behawioralne i emocjonalne przejawy świadomości, badane zarówno metodami neurofizjologicznymi, jak i etologicznymi. Różnice te wynikają z odmiennych założeń metodologicznych: LeDoux przyjmuje perspektywę neurobiologiczną, opartą na twardym redukcjonizmie, natomiast De Waal bazuje na szerszym podejściu etologicznym, wychodzącym poza redukcjonizm fizykalny. Uwzględnienie tej różnicy pokazuje, że zagadnienie świadomości zwierząt jest prawdopodobnie bardziej złożone, niż sugeruje koncepcja LeDoux, dlatego stanowisko autora *Czterech rodzajów istnienia*, choć logicznie spójne, wydaje się zbyt wąskie, aby jednoznacznie uchwycić fenomen świadomości zwierząt.

Podsumowując, koncepcja „czterech sfer istnienia” autorstwa LeDoux stanowi wartościowy wkład do debaty na temat filozofii umysłu. Choć redukcjonistyczne podejście autora może ograniczać wyjaśniający potencjał jego koncepcji, pozostaje ona intrygującym punktem wyjścia do dalszych interdyscyplinarnych rozważań na temat świadomości.

BIBLIOGRAFIA

- Chalmers, D.J. (1995). Facing up to the problem of consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 2(3), 200–219.
- Chalmers, D.J. (2010). Świadomy umysł. *W poszukiwaniu teorii fundamentalnej*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- De Waal, F. (2019). *Ostatni uścisk Mamy. Emocjonalne życie zwierząt i co mówi nam o nas samych*. Wydawnictwo Copernicus Center Press.
- Dennett, D.C. (2016). *Świadomość*. Copernicus Center Press.
- Godfrey-Smith, P. (2017). *Inne umysły. Życie, świadomość i głębokie oceanów*. Wydawnictwo Copernicus Center Press.
- Hume, D. (2023). [1740]. *Traktat o naturze ludzkiej*. Fundacja Aletheia.
- Kahneman, D. (2012). *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*. Media Rodzina.
- Kauffman, S.A. (2021). *Świat poza fizyką. Powstanie i ewolucja życia*. Wydawnictwo Copernicus Center Press.
- LeDoux, J.E. (2023). *The Four Realms of Existence: A New Theory of Being Human*. Harvard University Press 2023
- LeDoux, J.E. (2024). *Cztery rodzaje istnienia. Nowa koncepcja człowieka*. Copernicus Center Press.
- Metzinger, T. (2003). *Being No One: The Self-Model Theory of Subjectivity*. MIT Press.
- Nagel, T. (1996). Jak to jest być nietoperzem?. *Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria*, 5(1), 130–141.
- Nagel, T. (2021). *Umysł i kosmos. Dlaczego neodarwinowski materializm jest niemal na pewno fałszywy*. Fundacja En Arche.
- Newton-Smith, W.H. (red.). (2000). *A companion to the philosophy of science*. Blackwell Publishers.
- Parfit, D. (2013). *Racje i osoby*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ryle, G. (1970). *Czym jest umysł?*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Thompson, E. (2007). *Mind in Life: Biology, Phenomenology, and the Sciences of Mind*. Harvard University Press.

JOSEPH E. LEDOUX, CZTERY RODZAJE ISTNIENIA. NOWA KONCEPCJA CZŁOWIEKA [THE FOUR REALMS OF EXISTENCE: A NEW THEORY OF BEING HUMAN], TRANSL. A. BINDER, COPERNICUS CENTER PRESS, KRAKÓW 2024, PP. 356

Abstract. Joseph E. LeDoux's book, – *The Four Realms of Existence: A New Theory of Being Human* (2023) – is an attempt to redefine human nature. Drawing on his own „mosaic of being” model, the author seeks an answer to the question „What are we like?” He endeavours to newly describe human existence, grounding it in four spheres of being: the biological, the neurobiological, the cognitive, and the sphere of consciousness – on the basis of which he attempts to explain the problem of consciousness. *Four Kinds of Existence* is an accessible, well-written, and richly informative book that offers a compelling and worthwhile reflection on the mind, its evolutionary roots, and the limits of the reductionist approach employed in the philosophy of mind.

Keywords: Joseph LeDoux; neurobiology; consciousness; evolution; reductionism

---

PIOTR ORECKI

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
(Ignatianum University in Cracow, Poland)
<https://orcid.org/0009-0003-3378-8295>
piotr.orecki@gmail.com

DOI 10.21697/spch.2025.61.R.04

Tekst jest udostępniany na zasadach licencji Creative Commons (CC BY-ND 4.0 Międzynarodowe).

Zgłoszono: 1/04/2025. Zrecenzowano: 11/05/2025. Zaakceptowano do publikacji: 12/11/2025.